

Розділ 4

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.1

М. П. КУРИЛО

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄДНОСТІ ЦИВІЛІСТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Статтю присвячено методологічним засадам дослідження єдності цивілістичного процесу як складової частини нового предмету цивільного процесуального права. Обґрунтовується позиція, згідно з якою методологічну основу дослідження єдності цивілістичного процесу складає сформована в системі наукового знання і світогляду сукупність загальнонаукових та загальноправових способів і засобів пізнання явищ, а також методів дослідження неюридичних наук і спеціальних прийомів вивчення процесуального права.

Ключові слова: методологія, системний підхід, історико-правовий аналіз, порівняльно-правовий метод, узагальнення і аналіз судової практики.

Курило Н. П. Методологические начала исследования единства цивилистического процесса

Статья посвящена методологическим основам исследования единства цивилистического процесса как составной части нового

© КУРИЛО Микола Петрович – доктор юридичних наук, доцент, перший проректор Сумського національного аграрного університету

предмета гражданского процессуального права. Отстаивается позиция, что методологическую основу исследования единства гражданского процесса составляют, сложившиеся в системе научного знания и мировоззрения совокупность общенаучных и общеправовых способов и средств познания явлений, а также методов исследования неюридических наук и специальных приемов изучения процессуального права.

Ключевые слова: *методология, системный подход, историко-правовой анализ, сравнительно-правовой метод, обобщение и анализ судебной практики.*

Kurilo Nikolay. Methodological Basis of the Civil Law Process Unity Research

The article is devoted to methodological basis of the civil law process unity research as a part of a new subject of civil procedural law. The author is sincere in thinking that the methodological basis of the civil law process unity research is made up of prevailing in the world of scientific knowledge and world outlook complex of general scientific and general legal ways and means to learn the phenomena, as well as methods of investigation of non-legal sciences and special techniques of studying procedural law.

Key words: *methodology, systematic approach, historical and legal analysis, comparative legal method, synthesis and analysis of judicial practice.*

Концепція правової, демократичної і соціальної держави є загальноприйнятим базисом для формування моделі реалізації державної влади в усьому світі. Досвід останніх десятиліть її здійснення в Україні свідчить про безперервний пошук не тільки ефективної конструкції взаємодії різних гілок влади, але й сутнісного наповнення кожної з них. Необхідність якісного реформування механізму функціонування державної влади зумовила підготовку змін до Конституції України, зокрема положень, що стосуються судоустрою і судочинства.

Торкаючись основних параметрів організації судової влади та здійснення правосуддя, передбачувані зміни спрямовані переважно

на забезпечення доступності правосуддя та високої якості судових процедур як єдиних концептів розвитку судових систем розвинених країн світу. Вбачається, що можливості реалізації зазначених концептів в Україні певним чином пов'язані з розробкою моделі єдиного цивілістичного процесу як перспективного напрямку розвитку вітчизняної правової теорії і практики.

Для юридичної науки – це можливість в умовах очікування змін досягти нового рівня знання про суд та правосуддя як ключові об'єкти пізнання процесуальної науки та теоретичного аргументування здійснюваних реформ. У цьому зв'язку, на наш погляд, правомірною є постановка питання щодо методології дослідження проблеми єдності процесу з метою запобігання повторенню помилок і прорахунків минулого, оновлення законодавства та ефективної реалізації прийнятих правових норм¹.

У загальнофілософському сенсі під методологією (від грец. *methodos* – буквально «шлях до чого-небудь» і *logos* – вчення) розуміється сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що використовуються в певній науці, а також галузь знання, що вивчає засоби, передумови і принципи організації пізнавальної і практично-перетворювальної діяльності². Як зазначають сучасні науковці, питання щодо нової методологічної бази досліджень у багатьох галузях науки залишається невирішеним. Виявивши недоліки попередніх положень, сучасна філософія не змогла сформулювати нові постулати та методологічні засади наукових досліджень. Ураховуючи, що право є одним із регуляторів суспільних відносин і може впливати на їх розвиток, вибір способу дослідження має велике значення не тільки для розвитку правової системи, але й суспільства в цілому³.

Очевидно, що сьогодні актуалізується питання щодо формування необхідного інструментарію пізнання правових явищ. Показово, що за час розвитку процесуальної думки проблема методологічних засад дослідження цивільного процесуального права ще не отримала належного висвітлення. Швидше можна говорити про поверхневий, частіше описовий характер викладу даних питань, що навряд чи можна визнати позитивним⁴. З огляду на це в юридичній літературі вже звертається увага на необхідність якнайш-

видшого проведення комплексних досліджень методології цивільного процесуального права⁵.

На нашу думку, комплексний характер такої роботи може зумовити розробку належного понятійного апарату і структури методології вивчення цивільного процесуального права. У зв'язку з цим пропонуємо наше бачення методологічних засад дослідження єдності цивілістичного процесу як можливої складової частини нового предмету цивільного процесуального права.

Пізнання єдності цивілістичного процесу не може відбутися без застосування загальнонаукових методів. Ця проблематика повинна розглядатися не тільки з позицій конкретної галузі права, аналіз її змісту необхідно проводити з урахуванням уже сформованої системи наукових знань про досліджуваний предмет. Не випадково Т. В. Сахнова пише про важливість на сучасному етапі філософського осмислення і пізнання цивільного процесу та його закономірностей, тенденцій розвитку⁶.

Основоположним загальнонауковим методом дослідження єдності цивілістичного процесу є принципи, закони і категорії діалектики. Діалектика (від грец. *dialegomai* – веду бесіду, міркую) являє собою метод пізнання, що дозволяє внаслідок вивчення різних сторін явища найповніше пізнати всі його ознаки і властивості⁷.

Застосування діалектичного методу дослідження надає можливість, виявляючи істотні відмінності поглядів на цивілістичний процес, здійснити багатоаспектний аналіз напрямів його безперервного руху, враховувати об'єктивні суперечності в розвитку на сучасному етапі, обґрунтувати найбільш оптимальні та ефективні шляхи їх вирішення в умовах перманентності змін права і суспільства, створення адекватної їм правової практики. Зокрема, вивчити концептуальні основи єдності процесу, дати їх сучасну інтерпретацію в контексті його передбачуваної моделі в межах наявних видів організації судової влади, показати єдність і протилежність підходів до конструювання моделей розгляду правових спорів, схожість і відмінності їх процесуальних форм, досягти нового рівня знання про характер можливого розвитку судочинства в розглянутому масштабі, дослідити вплив ін-

тернаціоналізації цивільного обороту і положень міжнародного права на вітчизняне законодавство та правозастосування.

Під час аналізу засад єдності цивілістичного процесу обґрунтованим видається також використання загальнонаукових методів об'єктивності та всебічності пізнання предмету, руху від абстрактного до конкретного і від конкретного до абстрактного, аналізу й синтезу, дедукції та індукції, порівняльного та історичного методів, а також інших філософських прийомів, що характеризували б ступінь осмислення проблем, які розглядаються, із загальнонаукових позицій, взаємозв'язок, місце і значення виведених теоретичних положень у системі вже сформованих наукових знань про правосуддя, судочинство та методології їх пізнання⁸.

Певні можливості для вивчення єдності цивілістичного процесу надає використання методу системного аналізу. Цей загальнонауковий метод дослідження служить для досягнення єдиного несуперечливого знання, створення логічно завершеного уявлення про досліджуваний об'єкт, виявлення загальних закономірностей його структури й динамічного стану⁹. У зв'язку з цим можна говорити про те, що значення системного підходу полягає в тому, що він дозволяє визначити структуру цивілістичного процесу, а також умови функціонування даної системи, вивчити характер зв'язків, які існують усередині системи, місце цивілістичного процесу у правовій системі. Системний аналіз надає можливість, визначаючи цивілістичний процес як цілісний об'єкт дослідження, з притаманними йому внутрішніми зв'язками його елементів, сформулювати систему нових висновків і гіпотез про системність процесуальних правовідносин, а також загальні закономірності їх структури.

За свідченням Д. Я. Малешина, у дослідженні цивільного процесуального права особливе значення має такий загальнонауковий метод, як діяльнісний підхід. Оскільки будь-яка діяльність складається з певних елементів, то досліджуваний об'єкт повинен вивчатися з їх урахуванням. Діяльність потрібно розглядати під двома кутами: як предмет об'єктивного наукового вивчення і як пояснювальний принцип. Так, предметом наукового дослідження є діяльність зі здійснення правосуддя в цивільних справах, пояснюючи яку

застосовують принципи загальної теорії діяльності¹⁰. Розвиваючи цю тезу, можна зазначити, що діяльнісний підхід буде сприяти пізнанню єдності цивілістичного процесу з погляду динамічних характеристик процесу, в основі яких уявлення про його стадійність, сутність процесуальних норм і дій.

Застосування методу економічного аналізу, соціологічних, політологічних та соціокультурних прийомів і способів як методів дослідження неюридичних наук може сприяти розробці додаткової, порівняно з наявною, аргументації та обґрунтування доцільності уніфікації порядків розгляду правових спорів на підставі цивільної процесуальної форми та її меж; доктрини доступності правосуддя та її елементів; виявленню впливу судових процедур на стан економічного базису держави; нових аспектів аналізу необхідних перетворень, зокрема і з позицій права як суспільного явища та інструментарію, рецепції зарубіжної правової теорії та практики, юридичної та іншої оцінки їх наслідків для суспільства в усіх сферах його функціонування¹¹.

Характер дослідження проблеми єдності цивілістичного процесу зумовлює використання як її методологічного підґрунтя загальноправових способів і прийомів вивчення дійсності.

Основним методом юридичного дослідження права вважається формально-догматичний метод. Як підкреслюється у правовій науці, даний метод застосовується для пізнання нормативної регламентації правових явищ, встановлення співвідношення між буквою і духом закону¹².

Використання формально-догматичного методу під час вивчення єдності цивілістичного процесу буде сприяти не тільки формуванню понятійно-категоріального апарату дослідження, але й аналізу чинних норм права як своєрідної замкненої системи, визначенню характеру наявних між різними видами судочинства зв'язків, виявленню на цій підставі сутності нормативної моделі судочинства, характеристиці структури, елементів і логіки її розвитку. Це дозволить не лише більш глибоко пізнавати аналізований предмет, але й оцінити перспективи розвитку нормотворення в цій сфері, а також виявити чи мають місце на практиці недоліки та запропонувати заходи щодо їх усунення.

Особливе значення для визначення методологічних засад дослідження єдності процесу має історико-правовий аналіз. Значення історичного методу дослідження полягає в тому, що він дозволяє простежити становлення і розвиток будь-яких правових інститутів. Правильно підкреслював О. В. Чистяков: історичний метод пізнання збирає досвід поколінь, що дозволяє відібрати все цінне з минулого і не повторювати старих помилок. Правда, існує думка, що історія нічому не вчить, що людство повторює старі помилки. Але правильним є і те, що нехтування історичним досвідом завжди обходиться дорого¹³. Судочинство не являє собою щось застигле: на різних етапах розвитку суспільства воно набувало різних історичних форм¹⁴. У цьому сенсі історико-правовий аналіз необхідний для розуміння витоків і самого процесу становлення позовного провадження як універсальної конструкції, його типологічних особливостей, механізму розгляду спорів у різні часові епохи, стеження за динамікою змін у сфері судочинства, визначаючи тенденції його розвитку та уникаючи повторення помилок минулого, наслідуючи все найцінніше з вітчизняного законодавчого досвіду.

Встановлення загальних ознак і особливостей цивілістичного процесу порівняно з аналогічними утвореннями в інших правових системах можливе шляхом використання порівняльно-правового методу. Як відомо, цей метод забезпечує визначення невідомого шляхом порівняння з відомим, а також виявлення якостей явищ за допомогою їх порівняння з іншими аналогічними явищами. Сутність даного методу полягає в паралельному вивченні еволюції права різних народів, результатом якого є визначення загальної формули руху права. Особливого сенсу порівняльний метод набуває сьогодні в умовах глобалізації і, як наслідок, збільшуваного взаємного впливу правових систем. Національне право в усі історичні періоди найчастіше удосконалювалося саме шляхом рецепції іноземного права. Причому вона могла бути як добровільною, так і нав'язаною¹⁵.

Порівняльно-правовий метод пізнання правових норм, інститутів, процесуальних систем зарубіжних держав у контексті виявлення спільних та відмінних засад правового регулювання цивілістичного процесу як показників не тільки переваг і недоліків, сформованих

теоретико-прикладних підходів, але й загальноєвропейських тенденцій розвитку судової юрисдикції та вдосконалення на цій підставі національної теорії і практики.

До переліку спеціальних методів дослідження цивільного процесуального права належить метод аналізу та узагальнення судової практики. Незважаючи на те, що цей метод широко застосовується в інших юридичних науках, його витoki знаходяться саме в науці цивільного процесуального права. Як самостійний метод юридичного аналізу він сформувався саме в цивільних процесуальних дослідженнях¹⁶.

Застосування методу узагальнення та аналізу судової практики під час дослідження проблеми єдності цивілістичного процесу дозволяє встановити прогалини і недоліки процесуального законодавства, визначити недосконалість його правових норм, поєднати результати теоретичної частини дослідження та можливості їх правозастосування, сформулювати його основні положення і загальні висновки.

Таким чином, методологічну основу дослідження єдності цивілістичного процесу складає сформована в системі наукового знання і світогляду сукупність загальнонаукових і загальноправових способів і засобів пізнання явищ, а також методів дослідження неюридичних наук і спеціальних прийомів вивчення процесуального права з урахуванням національних потреб правового захисту суб'єктів права на сьогоdnішньому етапі соціального розвитку та європейської судової практики.

1. Як зазначив свого часу Д. А. Керімов, методологія є загальним науковим базисом усієї системи знань, пізнавальним стрижнем будь-якої галузі науки. Див: Керімов Д. А. Вступительная статья к книге Лукач Р. Методология права (пер. с сербохорватского) / Керімов Д.А. – М.: Прогресс, 1981. – С. 12 и др. 2. Козюбра Н. И. Понятие и структура методологии юридической науки / Козюбра Н.И. // Методологические проблемы юридической науки. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 8-19. 3. Малешин Д. Я. Особенности российского типа гражданского процесса / Малешин Д.Я. // Труды юридического факультета. Кн. 10 / отв. ред. Губин Е. П. – М. : Правоведение, 2008. – С. 19. 4. Див., наприклад, перші післяреформені курси ци-

вільного судочинства. *Мальшиев К. И.* Курс гражданского судопроизводства / Мальшиев К.И. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1876. – С. 1-14. **5.** *Цихоцкий А. В.* Методология науки гражданского процесса / А.В. Цихоцкий // Теоретические и прикладные проблемы реформы гражданской юрисдикции : Межвузовский сборник научных трудов. – Екатеринбург, 1998. – С. 7-25. **6.** *Сахнова Т. В.* Наука гражданского процессуального права: традиции и современность/ Сахнова Т.В. // Гражданский процесс: наука и преподавание / под ред. М. К. Треушников, Е. А. Борисовой. – М., 2005. – С. 32. **7.** *Діалектика* визначає низку стадій процесу наукового пізнання, а саме: пізнання одиничного факту, наукове узагальнення, пізнання внутрішньої закономірності та формулювання науково обґрунтованого висновку. Див. : Сырых В. М. Метод правовой науки: основные элементы, структура / Сырых В.М. – М. : Юрид. лит., 1980. – С.17-18. **8.** *Ці методи, як пише Д. Я. Малешин, дозволяють уникнути зведення наукових досліджень до коментування законів і практики їх застосування. З їх допомогою проводиться аналіз ефективності правової норми в різних галузях суспільного життя, прогнозування наслідків юридичних перетворень.* Див. : *Малешин Д. Я.* Гражданская процессуальная система России : дис. ... д-ра юрид. наук / Малешин Д.Я. – М., 2011. – С. 11. **9.** *Тиунова Л. Б.* О понятии правовой системы / Л.Б. Тиунова // Правоведение. – 1985. – № 1. – С. 23. **10.** *Малешин Д. Я.* Особенности российского типа гражданского процесса // Труды юридического факультета. Кн. 10 / Отв. ред. Губин Е. П. – С. 23. **11.** *Приватнонаукові (неюрідичні) методи у правознавстві дозволяють оцінити вплив права на різні сфери суспільного життя. У цивільних процесуальних дослідженнях застосування методів неюрідичних наук доцільно як з теоретичних, так і з практичних позицій. Дані методи збагачують теоретичні дослідження, оскільки дають можливість для додаткової аргументації та обґрунтування тієї чи іншої тези або точки зору.* Див., детальніше: Малешин Д. Я. Методология гражданского процессуального права / Малешин Д.Я. – М. : Статут, 2010. – С. 68-173. **12.** *Лукач Р.* Методология права (пер. с сербохорватского) / Лукач Р. – М. : Прогресс, 1981. – С. 140-143. **13.** *Чистяков О. И.* Избранные труды / Чистяков О.И. – М. : Изд-во

Норма, 2008. – С. 87. **14.** *Клейнман А. Ф.* Избранные труды / Клейнман А.Ф. – Краснодар : Совет. Кубань, 2009. – Т. 2. – С. 32. **15.** *Малешин Д. Я.* Гражданская процессуальная система России : дис. ... д-ра юрид. наук / Малешин Д.Я. – М., 2011. – С. 31. **16.** *Малешин Д. Я.* Методология гражданского процессуального права. – С. 180-182.

***Kurilo Nikolay.* Methodological Basis of the Civil Law Process Unity Research**

The article is devoted to methodological basis of the civil law process unity research as a part of a new subject of civil procedural law. The author is sincere in thinking that the methodological basis of the civil law process unity research is made up of prevailing in the world of scientific knowledge and world outlook complex of general scientific and general legal ways and means to learn the phenomena, as well as methods of investigation of non-legal sciences and special techniques of studying procedural law.

The researcher says that the use of the dialectical method of study allows revealing significant differences of views on the civil law process to conduct multidimensional analysis of the directions of its continuous motion, to take into account the objective contradictions in the development at this stage, to prove the most appropriate and effective ways to resolve them in the permanent change of law and society, and to create the adequate legal practice.

In this paper the importance of using scientific methods of objectivity and comprehensive knowledge of the subject is justified, as well as the ascent from the abstract to the concrete and from the concrete to the abstract, analysis and synthesis, induction and deduction, comparative and historical methods, and other philosophical methods. All these aspects characterize the degree of understanding the problem of the process unity in terms of general scientific views, relationship, location and value of output of theoretical positions in the already formed scientific knowledge on justice, judicature and the methodology of their cognition.

The author emphasizes the importance of the systematic approach which allows determining the structure of the civil law process, as well

as the conditions for the functioning of the system, examining the nature of the relationships that exist within the system and the place of the civil law process in the legal system. Activity approach contributes to the cognition of the civil law process unity in terms of the dynamic characteristics of the process based on the idea of its staging and essence of procedural rules and actions.

The article raises questions about the use of non-legal sciences research methods which may contribute to the development of more, compared with the existing, reasoning and rationale expediency of the unification of the order of consideration of legal disputes on the basis of the civil procedural form and its boundaries; the doctrine of access to justice and its elements; impact of legal proceedings on the condition of the economic base of the state; new aspects of the analysis of the necessary reforms, in particular, and from the standpoint of law as a social phenomenon, the reception of foreign legal theory and practice, legal and other assessment of their impact on society in all aspects of its functioning.

The paper notes that the nature of the research problem of the civil law process unity determines the use of general legal methods and techniques to study the reality as its methodological basis. Using formal dogmatic method in the study of the unity of the civil law process will contribute to the analysis of existing law. Historical and legal analysis is necessary to understand the origins of the formation of contentious proceedings as a universal structure, its typological features and the mechanism of dispute resolution at different time era. Comparative legal method is aimed at learning the legal rules, institutions and procedural systems of foreign countries in the context of identifying common and distinct principles of legal regulation of the civil law process as the indicators of not only advantages and disadvantages, the developed theoretical and applied approaches, but also the all-European trends in the development of judicature and the improvement of the national theory and practice on this basis.

The author proves that the application of the method of synthesis and analysis of judicial practice as a special method of investigation of civil procedural law in the course of study the unity of the civil law process allows to identify gaps and weak points of procedural law, the

imperfection of its legal rules, to combine the results of the theoretical part of investigation and the possibility of their enforcement, to formulate its main provisions and general conclusions.

Key words: methodology, systematic approach, historical and legal analysis, comparative legal method, synthesis and analysis of judicial practice.

УДК 347.122

А. В. ЯНЧУК

СУБ'ЄКТИВНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Вказана стаття присвячена актуальності дослідження суб'єктивного цивільного права та інтересу в якості об'єктів цивільно-правового захисту та механізму захисту суб'єктивного цивільного права як об'єкта цивільно-правового захисту.

Ключові слова: суб'єктивне цивільне право, об'єкт цивільно-правового захисту, цивільне право, порушення суб'єктивного права, право на захист, майнове право, інтерес.

Янчук А. В. Субъективное гражданское право как объект гражданско-правовой защиты

Данная статья посвящена актуальности исследования субъективного гражданского права и интереса в качестве объектов гражданско-правовой защиты, а так же механизму защиты субъективного гражданского права как объекта гражданско-правовой защиты.

Ключевые слова: субъективное гражданское право, объект гражданско-правовой защиты, гражданское право, нарушение субъективного права, право на защиту, имущество, право, интерес.